

Para Banka ve Finansın Sırları: Tapınak Şövalyelerinden Modern Çağlara*

Yaşar Köse**

Genel Değerlendirme

Prof. Dr. Mehmet Baha Karan, Hacettepe Üniversitesi İşletme Bölümü öğretim üyesidir. Çok sayıda ulusal ve uluslararası dergide makalesi yayınlanmıştır. Springer kitap serilerinde editörlük yapmış; finansal yönetim, sermaye piyasaları yatırım analizi ve enerji piyasaları konusunda 25'ten fazla kitap-kitap bölümü yazmıştır. *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi* kitabının 5. Baskısı 2018 yılında yayınlanmış olup, lisans ve lisansüstü düzeyde finans alanında Türkçe olarak yazılmış önemli bir başvuru kitabıdır.

Bu çalışmada kitabın bölümleri kısa olarak tanıtılacak ve her bölüm için eleştirel görüşler ve değerlendirmeler sunulacaktır. Kitabın ana teması bankacılık ve finans olmasına rağmen kitapta incelenen dönemlere ait siyasi, askeri ve sosyal gelişmeler neden-sonuç ilişkisi içerisinde bilimsel bir anlayışla tarihsel perspektif içinde verilmiştir.

Kitapta; 11. ile 19. Yüzyıllar arasında Kıta Avrupası, İngiltere, Amerika, Osmanlı İmparatorluğu, Hindistan gibi dünyanın çeşitli coğrafyalarında ortaya çıkan savaşlar, kolonileşme akımları, özgürleşme, feodalizm, göçler, ihracat ve ithalat gibi olguların finans ve bankacılık ile ilişkileri tarihsel gelişim içinde açıklanmıştır.

*Prof. Dr. Mehmet Baha Karan, Para Banka ve Finansın Sırları: *Tapınak Şövalyelerinden Modern Çağlara*, Scala Yayıncılık, Ocak 2022, İstanbul, 473 Sayfa, ISBN: 978-605-71101-0-7

**Doç. Dr. | Türk Hava Kurumu Üniversitesi İşletme Fakültesi
ykose@thk.edu.tr | ORCID:0000-0003-0073-2095 | DOI: 10.36484/liberal.1173147
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 27, Sayı:108, Güz 2022, ss.153-160.
Gönderim Tarihi: 9 Eylül 2022 | Kabul Tarihi: 8 Aralık 2022

Prof. Dr. Mehmet Baha Karan tarafından yazılan *Para Banka ve Finansın Sırları: Tapınak Şövalyelerinden Modern Çağlara* adlı kitabı 473 sayfa ve 10 bölümden oluşmakta olup bölümler sırasıyla; Birinci bölüm giriş, ikinci bölüm Tapınak Şövalyeleri: Haçlı Seferlerinin Bankerleri, üçüncü bölüm Mediciler: Rönesans'ın Bankacıları, dördüncü bölüm Amsterdam Bankası: Borsa ve Anonim Şirketlerin Yükselişi, beşinci bölüm Sarraf Bankerler: Kısmi Rezerv Sisteminin Doğuşu, altıncı bölüm Law: Kağıt Paranın Kumarbaz Mucidi, yedinci bölüm Rothschildler: Küresel Finans İmparatorluğu, sekizinci bölüm JP Morgan: Amerika'yı Kurtaran Bankacı, dokuzuncu bölüm Osmanlı Bankası: İmparatorluğun Devlet Bankası ve onuncu bölüm Sonuç ve Genel Değerlendirme şeklindedir.

Kitabın giriş bölümünde yazar, bankaların normal ticari işletmelerden farklı olduğunu, bankaların özsermayesinin ticari işletmelerden çok daha az olduğunu ancak bununla birlikte mevduat sahiplerinin talep ettiği an paralarını ödemek zorunda olduğunu ve bu nedenle bankacılıkta itibar ve güvenin çok önemli olduğunu vurgulamaktadır. Yazar kitap içinde farklı tarihsel dönemlerde ortaya çıkan bankacılık faaliyetlerinde başarı için güven ve itibarın önemli bir unsur olduğunu belirtmektedir.

Kitabın ikinci bölümünde bankacılık ile ilgili faaliyetlere Tapınak Şövalyelerinin tarih sahnesine çıktığı 11-13. yüzyılda başladığı belirtilmekte, Tapınak Şövalyelerinin diğer dini grup ve tarikatlarla birlikte Haçlı Seferleri sırasında ortaya çıktığı, bunların farklı giysi ve kurallara sahip dindar ve savaştı özelliklere sahip oldukları anlatılmaktadır. Bu devirde tapınak şövalyeleri devlet ve kilise dışında önemli bir kurum olduğu, mal ve mülk sahiplerinin servetlerine krallar tarafından el koyulmasını önlemişler, paralarını saklamaya yardımcı olmuşlar, finansal sorunlarını çözmeye yardımcı olmuşlardır. Özellikle Avrupa'daki Hristiyanların Kudüs'e hac ziyaretine gittiğinde onların mal ve mülklerini bir komisyon karşılığında emanete aldıkları, onların harcamalarında seyahat çekleri, havale sistemleri, kasa ve sosyal güvenlik uygulamaları gibi destek verdiği belirtilmektedir. Tapınak Şövalyelerinin bankacılık uygulamaları, günümüzde İsviçre Bankacılığının "*Özel Bankacılık*" uygulamalarının temelini oluşturmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümünde Rönesans döneminde İtalya Floransa'da 14.-15. yüzyıllarda ortaya çıkan Medici ailesinin Rönesans hareketinin finansörliğünün yansısı kurmuş oldukları organizasyon yapısı ile içinde bulunan karmaşık yapıya rağmen bankacılık faaliyetlerini sürdürebildiği ve ticari faaliyetlerin sürdürebilmesine destek olduğu belirtilmektedir. Bu devirde Kuzey ve Orta İtalya'da filizlenen demokrasi ve özgürlükçü ortam içinde

Medicilerin verdiği desteklerle günümüze kadar gelen Michelangelo, Leonardo da Vinci, Donatello gibi sanatçıların dünyaca ünlü eserler vermesini sağlamıştır. Ayrıca Mediciler bugünkü finansal sisteme teminat mektupları, Matematikçi Luca Pacoli'nin geliştirdiği muhasebe ve defter tutma işlemlerini armağan etmişlerdir.

Kitabın dördüncü bölümünde yazar 16. yüzyılda Hollanda'nın kolonileşme ile sağladığı baharat ve hammadde ticareti, ılımlı yönetim ve liberalleşme, kurumsal yönetim uygulamalarının Amsterdam Bankası'nın kurulmasına ve bankacılığın gelişmesine yol açtığını belirtmektedir. Bu dönemde Amsterdam Bankası'nın banka parası uygulaması günümüzün kağıt para uygulamasının ilk örnekleri olarak kabul edilmekte, bu paraların altın ve gümüş karşılığı olarak rezervin bankada tutulması bu sistemin güvenilirliğini artırmaktaydı. Bu dönemde banka parasına ilave olarak Hollanda Müzayede Sistemi, finans merkezi ve borsa işlemleri gibi yeniliklerin finans alanına kazandırıldığı belirtilmektedir. Örnek olarak Hollanda Müzayede Sistemi gelişmiş borsalarda ilk halka arz (IPO)'larda yaygın olarak kullanılmakta, halka arzları demokratikleştirme ve küçük yatırımcıların teklife katılmalarına izin verir. Bu yöntem 17.Yüzyılda Hollanda'da lale soğanlarının satışında kullanılması nedeniyle Hollanda Müzayede Sistemi olarak adlandırılmıştır.

Kitabın beşinci bölümünde İtalya'dan gelerek İngiltere'de bankerlik yapan sarraf bankerlerin 16.-17. yüzyıllarda ortaya çıkması anlatılmaktadır. İngiltere'de sarraf bankerler zaman zaman ülkenin katıldığı savaşları finanse etmiş ancak geri ödemeleri tahsilatta çoğu zaman sorunlar yaşamışlardır. Örneğin Kral 1.Charles yaşanan mali bunalım nedeniyle darphanedeki altınlara el koymuş, 2.Charles hazinenin borç ödemelerini durdurmuş, bunların sonucunda halkın sarraf bankerlere olan güveni azalmıştır. Kralların baskıları neticesinde oluşan kısmî rezerv sistemi ile toplanan altın ve gümüşlerin bir kısmı kredi olarak verilmekte ve bu yolla kralın baskısından kaçınılabilmekteydi. Yazar, sarraf bankerlerin finansal yenilik olarak senet iskontosu, sarraf banknotları, kısmi rezerv sistemi gibi yeniliklerle birlikte 17. yüzyılın sonunda “*Muhteşem Devrim*” ile demokratik kurumların oluşmasını, güvene dayalı anlayış yaratılarak ülke kaynaklarının güçlendirilmesini sağladığını belirtmektedir. Günümüzde ülkemizde ve diğer ülkelerin çoğunda, İngiltere'de 16.-17. Yüzyılda ortaya çıkan bankacılıkta kısmi rezerv sistemi kullanılmakta; bankalar topladıkları mevduatın önemli bir kısmını kredi olarak vermekte, kalan kısmını da nakit olarak tutmakta ve bu yolla kâr elde etmektedirler.

Kitabın altıncı bölümünde yazar, kâğıt paranın “kumarbaz mucidi” olarak nitelendirdiği İskoçyalı John Law'un gençliğinde çalkantılı ve yasa dışı işlere

karışmasına rağmen, üst düzey yöneticileriyle geliştirdiği ilişkiler ve pratik zekası sayesinde Fransa maliye bakanlığına kadar yükseldiğini, Fransa Kraliyet Bankası (Bank Generale) vasıtasıyla kâğıt paraları ihraç ettiğini ancak 1720 yılında ihraç edilen kâğıt para karşılığı altın rezervini tükettiğini ve Fransız livresinin fiat paraya dönüştüğünü belirtmektedir. Bu olay Fransa Kraliyet Bankası'nın itibarını kaybetmesine, halkın da sadece sikke para kullanmasına neden olacaktır. Yazara göre John Law, herhangi bir ekonomi eğitimi almamasına rağmen esnek düşünce yapısı ve matematik bilgisi, radikal ve devrimci kişiliği ile sonraki dönemlerde yaşayan iktisatçılara ilham kaynağı olmuştur. Yine yazara göre, Law'un görüşleri hem Moneterist hem de Keynesçi bakış açılarının bir uzlaşısıdır. Serbest piyasa ekonomisini savunan Moneterist yaklaşımlar ile devlet müdahalesini savunan Keynesyen eğilimler arasındaki temel farklılık; çağdaş iktisatçılardan Milton Friedman'a göre teorik bazlı değil uygulama bazlıdır ve bu nedenle Law'un teorisi başarılı olarak kabul edilse bile para arzı konusundaki varsayımları ve uygulamaları sıkıntı yaratmıştır.

Kitabın yedinci bölümünde Almanya Frankfurt'ta Yahudi gettosu Judengasse'de doğan Mayer Amschel Rothschild'in bankerliği ile başlayan ve 18-19. yüzyıllarda Avrupa'ya yayılmış olan Rothschild hanedanlığı ve imparatorluğu anlatılmaktadır. Rothschildler 19. Yüzyılın başında kurdukları bankacılık ağı ile büyük başarılar elde etmiş, yaşadığı dönemlerde kriz ve çalkantılı ortamları fırsata çevirmişler, cüretkâr ve spekülâtif yatırımlarla dikkatleri çekmiş, başka bankacıların almaya cesaret edemedikleri riskleri almışlardır. Rothschildler'in başarıları altında güçlü aile bağları ve buna dayalı bankacılık faaliyetleri, kurmuş oldukları güçlü haberleşme ve istihbarat ağları yatmaktadır. Rothschildler içinde bulunduğu dönemde Avrupa tahvil piyasasının kurulmasında önemli bir pay sahibidir. Zaman içinde aile bağları zayıflayan ve aile üyelerinin farklı ilgi alanları nedeniyle Rothschildler çağa ayak uyduramayarak zayıflamışlar finans sektöründeki rolleri azalmıştır. İçinde buldukları dönemde Rothschildler öylesine zengin ve güçlü olmuşlardır ki dünya finans ve siyasi sistemini yönettiği yolunda komplo teorileri ortaya atılmıştır. Küresel çapta saygınlık ve itibarlarına rağmen Amerika'da başlayan büyük ekonomik gelişmeyi yeterince değerlendiremeyecekler ve 20. yüzyılda bankacılıktaki önemli rolünü kaybedeceklerdir. Rothschildler ailesi 18.-19. Yüzyıllarda İngiltere, Fransa, Hollanda ve Avusturya gibi farklı ülkelerde kurdukları bankacılık ağları ve buldukları ülke yönetiminde ağırlığı olan bir pozisyona gelmeleri, günümüzde de hem ülkemizde hem de başta Amerika, Rusya ve Avrupa ülkelerinde görülebilen organizasyonlardır.

Kitabın sekizinci bölümünde yazar, 19.-20. yüzyılda Amerikalı Bankacı John Pierpont Morgan (JP Morgan)'ın Amerika'daki bankacılık, finans ve

yatırım faaliyetleri anlatılmaktadır. JP Morgan bir keresinde 1895 yılında bir aracı kurumun iflas ederek yükümlülüklerini karşılayamaması durumunda antitröst yasalarını çiğneme pahasına tüm Amerika'ya yayılacak bir krizi önleyerek ABD'yi kurtaran bankacı olmuştur. Diğerinde ise 1907 Bankacılık Krizini önleyerek iki kez ABD'yi kurtaran adam olarak nitelenmektedir. JP Morgan içinde yaşadığı dönemlerde Amerika'daki serbest rekabet koşulları, demokratik düzen ve sahip olduğu sosyal ağlar sayesinde bankacılık ve finans alanında güvenilir ve saygın bir pozisyonda bulunmaktadır. JP Morgan, “Morganlaştırma” ve “Corsair” olarak adlandırılan stratejileri kullanarak finansal ve bankacılık alanında başarı elde etmiştir. Morganlaştırma, JP Morgan el attığı bir sektörde tekel kurarak, kendisine bağlı şirketlerin üst yönetimine adamlarını yerleştirerek bu şirketlerin faaliyetleri ile ilgili haber alıp buna göre pozisyon alabilmekte, diğer yönden Corsair adı verilen yatında toplantılar düzenleyerek bu toplantı veya müzakerelere katılanların bir uzlaşuya varmadan yatı terk etmelerine izin vermemektedir. Nitekim 1895 krizi bu yolla çözülmüştü. Gerek iş dünyasında gerekse devlet kademesinde kurduğu ilişkilerle ABD'nin en güçlü iş insanlarından biri olduğu gibi, uluslararası alanda da bir itibara sahipti. Yirminci yüzyılda, bankanın gücü biraz azalsa da mirasçıları JP Morgan Bankasını, Chase Bankası ile birleştirerek sahip olduğu güç ve itibarı devam ettirmeyi başarabilmişlerdir. Günümüzde aktif büyüklüklerine göre 5. sırada bulunmalarına rağmen, bankacılık sektöründe dünyanın en büyük ilk dört bankası Çin kökenlidir.

Kitabın dokuzuncu bölümünde yazar, ülkemizde cumhuriyetin ilk yıllarında faaliyet gösteren Osmanlı Bankası'nın ortaya çıkışını ve faaliyetlerinin son verildiği 1930 yılına kadar gelişen finansal ve siyasi gelişmeleri anlatmaktadır. Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerine şahit olan ve bu dönemlerde bankacılık faaliyetlerinde bulunan Osmanlı Bankası İngiliz ve Fransız ağırlıklı bir sermaye ile kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'ne Merkez Bankası olarak da hizmet etmiştir. Kurulduğu dönemden itibaren banka yönetimi imparatorluk veya cumhuriyet yönetimi ile ılımlı ve esnek ilişkiler yürütmüş bu sayede bağımsız kalabilmiş, güçlerini ve itibarını koruyabilmiştir. Osmanlı devletinin son yıllarında içinde bulunulan ekonomik ve finansal sıkıntılar Galata Bankerleri gibi tefeciler veya İngiltere veya Fransa'dan alınan yüksek maliyetli borçlarla aşılmaya çalışılmıştır. Osmanlı Bankası Osmanlı topraklarında 91 şube ile ticaret, yatırım ve sigortacılık hizmetleri vermiş, hizmet verdiği dönemde zaman zaman Osmanlı Yönetiminin uygun olmayan finansal baskıları reddetmiş, ancak bazı durumlarda da destek sağlamıştır. Yazara göre Osmanlı Bankası'nın yaygın şube ağı ile bankacılığın ülkemizde tanıtılması ve modern Türk bankacılığının gelişmesi konusunda önemli ölçüde katkısı bulunmaktadır.

Kitabın sonuç ve değerlendirme bölümünde yazar, ilk olarak geleneksel altın para sisteminden Bretton Woods para sistemine geçişi anlatmaktadır. ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında 44 ülkeden katılan 730 delege ile 1944 yılında yapılan konferansta İngiltere'yi John Maynard Keynes, Amerika'yı Harry Dexter White temsil ediyordu. Konferans sonucunda Amerikan argümanları Keynes'e rağmen kabul edilecek ve diğer ülkelere göre altın rezervi çok yüksek olan Amerika'nın para birimi rezerv para olarak belirlenecektir. Buna göre Amerikan doları altına, diğer para birimleri de Amerikan dolarına bağlanacaktı. Aynı zamanda bu konferans sonucunda Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın kurulmasına karar verilmiştir. Bretton Woods para sistemi 1971'de Amerikan Başkanı Nixon'un kararı ile son bulmuştur. Bu kararla tüm ülkeler, kendi ülkelerinin mali gücüne göre değerlendirildiği fiat para uygulamasına geçmişlerdir.

Günümüzde Amerikan dolarının rezerv para olarak kullanılması hâlâ çok yaygın olmasına rağmen, Avrupa Birliği Euro'su, İngiliz Pound'u Japon Yen'i, Çin Yuan'ı, gibi farklı para birimleri önemli miktarda kabul görmektedir. Bundan ayrı olarak yaratılan sanal paraların da Amerikan dolarının hegemonyasına gelecekte son verebileceği düşünülebilir. Nitekim Amerikan dolarını basmasından dolayı Amerika'nın sağladığı senyoraj gelirleri ve "Triffin Paradoksu" olarak adlandırılan hem Amerika'nın cari açığını para basarak kapatması ve bastığı doları dünyaya dağıtması, Amerikan dolarının değerinin düşeceği yerde yükselmesine neden olmakta; bu durum da Amerikan doları hegemonyasını cazip hale getirmektedir.

Yazar sonuç bölümünde ayrıca, bankacılık sisteminin başarılı olmasında ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyinin, demokratik kurumların gelişmiş olmasının, bankaların itibar imajlarının, piyasa faiz oranlarının ve uygulanan komisyonların etkisinin olduğunu vurgulamaktadır.

Kitabın sonunda yazar özellikle finansal özgürlük ile ekonomik performansın yakından ilişkili olduğunu; demokrasinin yatırımı ve ekonomik reformları teşvik edip geliştirdiğini, halkın refahını gözetmek suretiyle sosyal huzuru arttırdığını ve ülke ekonomisini büyüttüğünü vurgulamaktadır.

Eleştirel Tartışma ve Sonuç

Yazar kitabında bir finans profesörü olarak; para, banka ve finansın tarihsel gelişimini 11. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar geçen süreçte, zamanın siyasal, askeri ve sosyal olayları ile ilişkilendirerek, aynı zamanda finans ve ekonomi literatürüne de atıflarda bulunarak, açık ve akıcı bir anlatımla bir roman

tadında sunmaktadır. Yazarın bankacılık ve finans alanındaki tarihsel gelişmeleri sunumunda, derin bir tarihsel doküman araştırmasına ve tarih alanında çalışan uzmanlarından aldığı desteğe dayandığı anlaşılmaktadır.

Kitapta anlatılan dönemlerde para, banka ve finans alanında uygulanan yenilikler ve buluşların günümüz finans ve bankacılık literatüründe geçen kavram ve yaklaşımların kökenleri olarak okuyucuya sunulmuş, hangi ihtiyaçlar üzerine ortaya çıktıkları belirlenmiş, günümüzdeki uygulamalarla benzerlikler kurulmuş ve açıklamalar getirilmiştir. Bu anlamda kitap günümüz bankacılık ve finans tarihi literatürüne önemli katkılar sunmakta ve boşlukları doldurmaktadır. Zira bankacılık ve finans alanında çalışan araştırmacı ve akademisyenlerin literatürde ve uygulamalarda yer alan kavram ve yaklaşımların tarihî gelişimleri konusunda bilgi sahibi olmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Yazar kitabında geçmişte yaşanan ekonomik, finansal ve bankacılıkla ilgili gelişmeleri günümüzde yaşanan gelişmeler ile ilişkilendirerek, geçmişte yaşanan başarısızlıklar, iflaslar, çöküşler ve başarılar, yükselişlerin aslında tekerrür ettiğini; bir ülkede bankacılık, finans ve ekonomik alanında performans ve başarı için demokrasinin, kurumsallaşmanın, finansal özgürlüğün ve siyasal istikrarın olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Yazar kitabında altın para sisteminden John Law'un kâğıt para icadına ve de günümüzde yakın geçmişte yaygınlaşan kripto para sistemine kadar gelişimini ekonomi ve finans bilimleri çerçevesinde açıklamıştır. Frederic S. Mishkin'in *Para, Bankacılık ve Finansal Piyasalar* adlı kitabında da belirtildiği üzere "para" olarak kabul edilemeyecek kripto paralara, paranın bazı fonksiyonlarını yerine getirmesine rağmen yüksek risklilik ve yasal düzenlemelerde boşluklar ve eksiklikler nedeniyle ülkeler tarafından temkinli yaklaşılmaktadır. Bu anlamda 21. Yüzyılın ortalarında dünyada parasal sistemdeki evrilmeleri tahmin etmek çok kolay olmayacaktır.

Günümüzde tüm yaşanan ekonomik, siyasal ve sosyal gelişmelerin, olumlu ya da olumsuz karşılıklı nedensellik ilişkisi içinde olduğu ve bu ilişkiler çok hızlı bir şekilde bankacılık ve finans sektörlerinde gün yüzüne çıkmaktadır. İletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler bankacılık ve finans sektöründe yeni yaklaşımlar ve uygulamaları ortaya çıkartmış; uluslararası ticaret ve finansmanı kolaylaştırmıştır.

Bir dezavantaj olarak kabul edilmemekle birlikte dünyada yaşanan yeni gelişmeler ve eğilimlerden (salgın hastalıklar, enerji krizleri, artan global enflasyon, gıda krizi, bölgesel savaşlar, uluslararası ittifakların sorgulanması,

uzay araştırmaları ve gelecekte uzayda yerleşim, iklim ve su sorunları, çevresel kirlenme, nükleer silahlanma vb.) dünya bankacılık ve finansal sistem üzerindeki etkilerine değinilmemiştir. Belki bu konular diğer akademik çalışmalarda ele alınabilecektir.

Kitabın finans, bankacılık ve ekonomi alanında lisans ve lisansüstü eğitim almış ve almakta olan akademisyenler ve bu sektörlerde çalışanlar tarafından okunması gereken, belli bir metodoloji içinde sunulan özgün ve önemli bir eser olduğunu değerlendirmekteyim.

Kaynakça

- Karan, M.B. (2022). *Para Banka ve Finansın Sırları: Tapınak Şövalyelerinden Modern Çağlara*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Mishkin, S. F. (2006). *Para, Bankacılık ve Finansal Piyasalar*. (çev. ed. Nazım Engin). İstanbul: Perarson Addison Wesley.